

Karierni centri Univerze v Ljubljani

Samozagovornišvo študentov s posebnimi potrebami

Univerza v Ljubljani

Moški slovnični spol je v priročniku uporabljen kot nevtralen.

Priročnik je v elektronski obliki dostopen na spletni strani <https://uni-lj.si> in <https://kc.uni-lj.si>.

Samozagovorništvo študentov s posebnimi potrebami

Avtorica besedila:

Nina Fricelj

Idejna zasnova, mentorica in recenzentka:

mag. Janja Košir, Pedagoška fakulteta UL

Uredila:

Sabina Mikuletič Zalaznik

Odgovorna urednica:

Maja Dizdarević

Slovenski jezikovni pregled:

Amidas, d. o. o.

Oblikovanje in računalniški prelom:

Jernej Kejžar

Izdala:

Univerza v Ljubljani, Ljubljana, 2020

Spletno mesto publikacije:

<https://uni-lj.si>, <https://kc.uni-lj.si>

Priročnik je nastal v okviru projekta „Karierni centri Univerze v Ljubljani – vaš kompas na karierni poti“, ki ga sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada. Dokument je delo študentov za študente, z njim pa želimo olajšati prehod iz srednje šole na fakulteto. Pripravila ga je študentka specialne in rehabilitacijske pedagogike na Pedagoški fakulteti UL Nina Fricelj pod mentorstvom mag. Janje Košir.

Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=33920771

ISBN 978-961-6410-70-0 (pdf)

© Univerza v Ljubljani, 2020

Imetnica materialnih avtorskih pravic na tem delu je Univerza v Ljubljani, avtorica besedila je Nina Fricelj. To delo je na voljo pod pogoji mednarodne licence Creative Commons 4.0 (priznanje avtorstva, nekomercialno, brez predelav). V skladu s to licenco sme vsak uporabnik ob priznanju avtorstva delo reproducirati, distribuirati in javno priobčevati, vendar le v nekomercialne namene in brez predelav.

Spoštovane študentke, spoštovani študenti,

pred vami je priročnik **Samozagovorništvo študentov s posebnimi potrebami**. Nastal je v okviru projekta „Karierni centri Univerze v Ljubljani – vaš kompas na karierni poti“, ki sta ga sofinancirala Republika Slovenija in Evropski socialni sklad Evropske unije. Karierni centri med svoje pristojnosti štejejo tudi skrb za pravice študentov s posebnimi potrebami, saj svoje vloge v visokem šolstvu ne razumejo zgolj v posredovanju med študenti in delodajalci, temveč tudi v podpori študentom pri njihovem vsestranskem razvoju.

Študentska leta so pomembno obdobje v življenju posameznika. Prinašajo številne lepe trenutke, a tudi mnoge izzive. Ti so še toliko večji za študente s posebnimi potrebami. Za lažje spoprijemanje z izzivi, zlasti s tistimi ob prehodu iz srednje šole na univerzo, smo pripravili priročnik o samozagovorništvu v visokošolskem izobraževanju. V njem smo na podlagi osebnih izkušenj in zgodb študentov s posebnimi potrebami zbrali vse ključne informacije, ki vam bodo v pomoč ob začetku študija in pri uveljavljanju statusa študenta s posebnim statusom.

Priročnik je namenjen dijakom, ki se šele vpisujejo na študij, in študentom. V njem najdete koristne napotke o tem:

- kako se znajti v univerzitetnem okolju;
- kako, komu in kdaj razkriti svoje posebne potrebe;
- kako komunicirati s profesorji o prilagoditvah;
- kako krepiti samozagovorništvo;
- kako krepiti druge veščine in znanje za samostojno odločanje pri študiju.

Na koncu priročnika sledi še seznam najpomembnejših korakov v postopku za pridobitev statusa študenta s posebnim statusom.

Želimo vam uspešno študijsko in karierno pot,

prof. dr. Barbara Novak,
prorektorica za področje pedagoškega dela,

in

Karierni centri Univerze v Ljubljani

Kazalo

1. Nekaj pomembnejših razlik med srednješolskim izobraževanjem in izobraževanjem na Univerzi v Ljubljani	7
2. Pomen samozavedanja za uspešnost pri študiju	16
2.1. Sprejemanje posebnih potreb	19
3. Kako, komu in kdaj razkriti svoje posebne potrebe	22
3.1. KOMU naj povem, da imam posebne potrebe	23
3.2. KAJ naj povem pri razkritju posebnih potreb	24
3.3. KDAJ naj razkrijem svoje posebne potrebe	25
3.4. Ali potrebujem kakšno dokumentacijo	26
4. Kako komunicirati s profesorji	28
4.1. Kako pristopiti do profesorja in prositi za prilagoditve	29
5. Kako krepiti samozagovorništvo	33
5.1. Kaj vse je pomembno, če želite biti dober samozagovornik	35
6. Nekatero druge veščine in znanje za krepitev samoodločanja pri študiju	38
6.1. Učinkovito upravljanje časa	40
6.2. Sprejemanje odločitev	41
6.3. Postavljanje ciljev	42
7. Seznam korakov za pridobitev statusa študenta s posebnimi potrebami	44
8. Uporabne spletne strani	45
9. Viri in literatura	46

1

Nekaj pomembnejših razlik med srednješolskim izobraževanjem in izobraževanjem na Univerzi v Ljubljani

Največja razlika med srednjo šolo in fakulteto je ta, da sem morala oditi **od doma v Ljubljano**. To je bil zelo velik korak, saj sem začela novo, samostojno življenje. Poleg tega sem se morala naučiti **samo-organizacije in razporejanja časa** za pripravo seminarjev, učenje (prvo izpitno obdobje je bilo zelo naporno, a naučila sem se **samonadzora in organizacije časa**) in druženje s prijatelji."

– Staša, študentka z dolgotrajno boleznijo

Obdobje prehoda na študij je na začetku lahko za vsakega mladega odraslega stresno, saj se visokošolski sistem izobraževanja precej razlikuje od srednješolskega. Razlikuje se tudi podpora osebam s posebnimi potrebami.

Na Univerzi v Ljubljani lahko študenti s posebnimi potrebami skladno s [Pravilnikom o študentih s posebnim statusom na Univerzi v Ljubljani](#)¹ (v nadaljevanju: Pravilnik) zaprosijo za poseben status, kamor se poleg statusa študenta vrhunškega športnika, statusa priznanega umetnika, statusa študenta, ki se udeležuje (področnih) mednarodnih tekmovanj, in statusa študenta starša uvršča tudi status študenta s posebnimi potrebami.

Študenti s posebnimi potrebami so, skladno z omenjenim Pravilnikom, študenti, ki zaradi dolgotrajnih okvar, motenj, primanjkljajev ali bolezni (v nadaljevanju: težave) potrebujejo pomoč in prilagoditve za učinkovito vključitev v študij in opravljanje študijskih obveznosti. To so zlasti študenti z delno ali popolno izgubo vida (slabovidni in slepi študenti), študenti z delno ali popolno izgubo sluha (naglušni in gluhi študenti), študenti z govorno-jezikovnimi težavami (težavami v komunikaciji), študenti z gibalno oviranostjo, študenti z dolgotrajno ali kronično boleznijo, študenti s primanjkljaji na posameznih področjih učenja (težave

¹ Pravilnik je dostopen na spletni strani: https://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/organizacija__pravilniki_in_porocila/predpisi_statut_ul_in_pravilniki/2014101712292151/

na področju branja in pisanja, npr. disleksija), študenti z motnjami avtističnega spektra, telesnimi poškodbami in/ali dolgotrajnejšo rehabilitacijo, z motnjami v telesnem in duševnem zdravju ter s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. Status študenta s posebnimi potrebami ima lahko študent tudi na podlagi izrednih socialnih razmer.

Status študenta s posebnimi potrebami omogoča uveljavljanje različnih **prilagoditev okolja, načina pedagoškega dela in opravljanja študijskih obveznosti**, ne zagotavlja pa recimo dodatne strokovne pomoči, ki je dijakom s posebnimi potrebami na voljo v srednji šoli. Več o statusu študenta s posebnimi potrebami, o tem, kako ga pridobiti, in o prilagoditvah, ki jih lahko uveljavljate, najdete v Pravilniku.

V nadaljevanju je uporabljen izraz status študenta s posebnimi potrebami, vendar je vsebina priročnika uporabna za vse študente, ki uveljavljajo poseben status.

POMEMBNO!

V spodnji preglednici so na kratko opisane nekatere pomembnejše razlike med srednješolskim izobraževanjem in izobraževanjem na Univerzi v Ljubljani.^{2, 3, 4} Dobro jih je poznati, da boste vedeli, kaj pričakovati, kakšne možnosti imate kot študent s posebnimi potrebami in na koga se lahko obrnete za pomoč.

SREDNJA ŠOLA	IZOBRAŽEVANJE NA UNIVERZI V LJUBLJANI
PODPORA IN POMOČ	
<p>Ko profesorji in šolski svetovalni delavci opazijo težave, ukrepajo in vam izkažejo podporo ter vam ponudijo ustrezno pomoč.</p>	<p>Za pomoč morate prositi sami. Podpore nihče ne bo urejal namesto vas.</p>
<p>Pomoč lahko najdete pri specialnem pedagogu, šolski svetovalni službi, posameznih učiteljih ipd.</p>	<p>Za pomoč se lahko obrnete na pooblašcene osebe⁵ za delo s študenti s posebnimi potrebami. Na Univerzi v Ljubljani deluje sistem tutorstva⁶, obrnete se lahko tudi na tutorja (učitelja ali študenta) za študente s posebnimi potrebami.</p>
<p>Dokumentacijo vodi šolski psiholog/ specialni pedagog/šolska svetovalna služba.</p>	<p>Za uveljavljanje statusa morate dokazila priskrbeti sami (zdravniška poročila ipd.). Podatki, kaj točno morate predložiti, in dodatne informacije o pridobivanju statusa so objavljeni v Pravilniku za študente s posebnim statusom, 4. člen (Postopek za pridobitev posebnega statusa) in 12. člen (Pogoji za pridobitev statusa študenta s posebnimi potrebami).</p>

2 Cantley idr. (2010)

3 Evers (2013)

4 Eaton in Coull (1998)

5 <https://www.uni-lj.si/studij/studenti-s-posebnim-statusom/pooblastcene-osebe/>

6 https://www.uni-lj.si/studij/osnovne_informacije/tutorstvo/

Šola za dijaka pripravi individualizirani program (IP) in ustrezne prilagoditve.

Če ste študent s posebnimi potrebami in potrebujete prilagoditve, morate sami vložiti vlogo za pridobitev statusa študenta s posebnimi potrebami. Postopek je opisan na spletni strani UL [v zavihku za študente s posebnim statusom](#)⁷ in v Pravilniku, 4. člen (Postopek za pridobitev posebnega statusa) in 12. člen (Pogoji za pridobitev statusa študenta s posebnimi potrebami).

Kot dijak prejmete dodatno strokovno pomoč in prilagoditve glede na odločbo o usmeritvi ter pripravljen individualizirani program.

Ur dodatne strokovne pomoči ni, lahko pa zaprosite za status študenta s posebnimi potrebami. S tem statusom lahko uveljavljate nekatere prilagoditve. Informacije o prilagoditvah, ki jih lahko uveljavljate, so objavljene v Pravilniku, 13. člen (Prilagoditve okolja in pedagoškega dela na članicah), in v prilogah tega Pravilnika.

POUK

ŠTUDIJ

Učitelj dijake obvešča o spremembah v razredu, urniku ipd.

Sami ste odgovorni za spremljanje in preverjanje obvestil glede poteka študijskega procesa npr. prek elektronske pošte/spletne učilnice in drugih sistemov, s katerimi profesor sporoča ključne informacije.

Šolsko leto traja od septembra do junija, razdeljeno je na dve konferenčni obdobji, znotraj vsakega obdobja ima dijak razporejene pisne in ustne preizkuse.

Študijsko leto je razdeljeno na dva semestra (zimskega in poletnega). Po koncu vsakega semestra sledi izpitno obdobje za opravljanje izpitov. Pri nekaterih predmetih lahko določene naloge opravljate tudi sproti (npr. kolokviji, vaje).

Prisotnost je obvezna in skrbno beležena.

Prisotnost pri vseh predavanjih ni obvezna, vendar je zelo priporočljiva, saj olajša učenje in pripravo na izpite, navezovanje stikov s profesorji ipd.

7 <https://www.uni-lj.si/studij/studenti-s-posebnim-statusom/pridobitev-posebnega-statusa-studenta/>

Razred povprečno nima več kot 35 dijakov.	V letniku je lahko tudi sto in več študentov (odvisno od študijskega programa).
Šola večinoma zagotovi učbenike in potrebno gradivo.	Sami morate poskrbeti za ustrezno študijsko gradivo in literaturo (npr. si ju izposoditi, natisniti, sami oblikovati zapiske). Raziščite učne cilje in kompetence, učne vsebine in temeljne strokovne vire za posamezne predmete. To je med drugim zapisano tudi v učnih načrtih predmetov, ki jih najdete na spletnih straneh fakultet in akademij.
Zahteve so večinoma pri vseh predmetih enake (pisne in ustne ocene). Dijaki običajno dobijo jasne napotke, glede šolskih obveznosti jih tudi večkrat opozorijo.	Zahteve se razlikujejo glede na predmet, aktivnosti (vaje ali predavanja) in profesorja. Kot študent morate sami poskrbeti, da vse obveznosti opravite pravočasno in oddate gradivo, saj profesorji na to ne opozarjajo.

PROFESORJI

Profesorji pregledajo domačo nalogo in vprašajo, ali ste vse razumeli.	Profesorji v okviru samostojnega študija pripravijo tudi seznam obvezne dodatne literature. Profesorji pričakujejo, da študenti obvezno dodatno literaturo preberejo in se naučijo pomembnejšo vsebino. Profesorji ne preverijo, ali ste literaturo res prebrali, in ne vprašajo, ali česa iz literature ne razumete. Vsebina iz obvezne dodatne literature je lahko vključena v izpit.
Profesorji opozarjajo na še nedokončane obveznosti, datume preizkusov ipd.	Profesorji ne opozarjajo na neopravljene obveznosti. O njih se morate sami pozanimati in voditi koledar obveznosti, kot so roki oddaje nalog, roki prijav na izpite ipd.

Profesorji poznajo vaše posebne potrebe in vam pomagajo, kadar potrebujete pomoč in podporo.

Profesorji so večinoma odprti in pripravljeni pomagati, a od vas se pričakuje, da sami vzpostavite stik z njimi in prosite za pomoč. Tudi ko pridobite status študenta s posebnimi potrebami in so vam prilagoditve odobrene, premislite, kje in pri katerem predmetu jih boste najverjetneje potrebovali. O tem se pogovorite s profesorjem.

Profesorji sodelujejo s starši; starši se udeležujejo roditeljskih sestankov in govorilnih ur.

Profesorji praviloma nimajo stika s starši. Sami ste odgovorni zase in za samozagovorništvo. Ob tem se za dober nasvet vedno lahko obrnete tudi na pooblaščen osebo za študente s posebnimi potrebami na svoji fakulteti/akademiji in na tutorje za študente s posebnimi potrebami.

PREIZKUSI ZNANJA/IZPITI IN OCENJEVANJE

Preizkusi znanja so redni in vključujejo manj snovi.

Izpit je praviloma na koncu izvedbe celotnega predmeta (po navadi ob koncu semestra) in zajema celotno snov predmeta, količina snovi je tako večja. Zato sta še posebej pomembni dobro načrtovanje (upravljanje časa, samoorganizacija) in učinkovito učenje. V pomoč pri učinkovitih strategijah študija vam je lahko tudi tutorski priročnik, ki ga najdete na **spletnih straneh**⁸ Univerze v Ljubljani.

Datumi preizkusov znanja so lahko dogovorjeni.

Datumi izpitov so vnaprej določeni. Kot študent s posebnimi potrebami, ki ima status, lahko uveljavljate tudi prilagoditve, in sicer izredne izpitne roke, delne izpite ipd. Informacije o prilagoditvah, ki jih lahko uveljavljate, so objavljene v Pravilniku, 13. člen (Prilagoditve okolja in pedagoškega dela na članicah), in v prilogi tega pravilnika.

8 https://www.uni-lj.si/studij/osnovne_informacije/tutorstvo/

Profesorji pripravljajo ponavljanja in preverjanja znanja ter opredeljujejo ključno vsebino za preizkus.	Ni ponavljanja ali preverjanja znanja.
Oceno dobite za večino obveznosti.	Ni nujno, da so vse študijske obveznosti ocenjene. Določene obveznosti služijo kot pogoj za pristop k izpitu.
Ocenjevalna lestvica je od 1 do 5.	Ocenjevalna lestvica je od 1 do 10.

V srednji šoli ni bilo treba nikomur povedati, da potrebujete prilagoditve, za to je skrbela skupina strokovnih delavcev. Na univerzi pa ste SAMI odgovorni za to, da uveljavite prilagoditve.⁹ Deležni jih boste samo, če boste zanje zaprosili. Na Univerzi v Ljubljani to storite tako, da z oddajo vloge zaprosite za status študenta s posebnimi potrebami. Pri pooblaščenih osebah za delo s študenti s posebnimi potrebami se pozanimajte, kam vložiti vlogo za status na fakulteti/akademiji Univerze v Ljubljani.

POMEMBNO!

V nadaljevanju najdete še nekaj kratkih priporočil, ki vam lahko pomagajo pri razmisleku o oblikovanju vloge za status in pozneje pri uveljavljanju prilagoditev.

⁹ National Collaborative on Workforce and Disability for Youth (2005)

2

Samozagovornišvo
študentov s posebnimi
potrebami

Pomen samozavedanja za uspešnost pri študiju

Samozavedanje je poznavanje sebe, svojih močnih področij oziroma talentov in posebnih potreb. Samozavedanje je ključno, saj poznavanje sebe vodi v postavljanje stvarnih in dosegljivih ciljev ter sprejemanje odločitev, ki so za vas ugodne. Če se poznate, poznate tudi svoje talente in jih lahko izkoristite za čim boljši uspeh. Pri tem znate tudi upoštevati svoje posebne potrebe in najti prilagoditve, ki vam omogočajo, da kljub posebnim potrebam kar najbolje izkoristite talent. Del poznavanja sebe je tudi **sprejemanje sebe takšnega, kot sem!**¹⁰

Poiščite lastnosti, ki vas naredijo posebne, edinstvene. Pomislite na:

- svoja močna področja in talente,
- svoje sposobnosti, veščine,
- stvari, ki jih radi delate,
- doseganje uspehe,
- pomembne stvari, ki ste se jih naučili,
- pozitivne osebne lastnosti.¹¹

Zavedam se svojih močnih področij, ampak hvala bogu, da imam prijatelje in družino, ki me na to opomnijo, kadar sam pozabim. Vedno sem pozitiven in srečen ter spodbujam druge. Imam ideje, vizijo, probleme rešujem na drugačen način, opazim stvari, ki jih drugi spregledajo, zapomnim si malenkosti, trenutke, ki jim nihče ne posveča pozornosti. Sem ustvarjalen, odprtega mišljenja, družaben, ni mi težko začeti pogovora, sem razumevajoč in empatičen. In najpomembnejše – sem sanjač, kar je hkrati blagoslov in prekletstvo. Ampak sem vesel, da sem takšen."

– Viktor, študent z ADHD

10 Evers (2013)

11 Presbie idr. (2003)

Pomembno je, da poznate svoje močne strani in posebne potrebe, saj ste tako lahko uspešnejši na vseh področjih življenja. V pomoč pri razmisleku naj vam bodo tudi ta vprašanja:

- V čem sem dober?
- Kaj moram izboljšati?
- V čem uživam?
- Zakaj rad počnem te stvari?
- Kje imam težave ali se počutim oviranega zaradi svojih posebnih potreb?
- Kaj mi je v življenju pomembno in zakaj?¹²

Pomembno se je zavedati, **da vas posebne potrebe ne definirajo kot osebo!**

- Na prvem mestu ste še vedno vi! Sicer imate določene posebne potrebe, ampak kljub temu imate še mnogo drugih dobrih lastnosti, ki vas prav tako opisujejo.
- Razumeti morate, kaj vam pomeni posebna potreba in kako vpliva na vaše življenje.
- Prav gotovo bodo prišli dnevi, ko vam bodo posebne potrebe povzročale frustracije, ampak to je del življenja. Občutek, da ste drugačni, je lahko neprijeten in stoji na poti do uspeha. Zato mu ne smete verjeti, saj drugače ne boste dosegli svojih ciljev in uresničili sanj.
- Najpomembneje se je zavedati, da niste sami! Prav vsak človek se v življenju sreča z različnimi ovirami in težavami.¹³ Morda vam bo lažje, če boste našli nekoga, ki ima prav tako posebne potrebe, in se z njim pogovorili.

12 Cantley idr. (2010)

13 Presbie idr. (2003)

2.1. Sprejemanje posebnih potreb

Pomislite, kako bi odgovorili na ta vprašanja:

- Kako bi definirali besedo posebne potrebe?
Kako bi opisali svoje posebne potrebe?
- Kateri je največji izziv, s katerim se zaradi svojih posebnih potreb srečujete v šoli ali doma?
- Na kakšne načine ste premagali težave, ki so se pojavile zaradi posebnih potreb?
- Kateri so pozitivni vidiki vaših posebnih potreb?¹⁴

Ko sem spoznala, da imam posebne potrebe, sem bila šokirana, zato ker sem se vedno počutila kot dobra učenka. Da sem normalna. Morala sem premagati občutek, da zaradi učnih težav nisem normalna. Če imam učne težave, to še ne pomeni, da sem drugačna oseba. Pri spoprijemanju s tem mi je zelo pomagala mama. Z njo sem se pogovarjala o tem, kako se počutim. Pogovarjala sem se tudi s šolsko svetovalno delavko, in sicer o prilagajanju na svoje težave. Vse to mi je pomagalo razumeti, da učne težave ne spremenijo tistega, kar sem, ampak so samo del mene. So nekaj, kar moram sprejeti, kot je na primer to, da nosim očala."

– Maria,¹⁵ študentka s primanjkljaji na posameznih področjih učenja

¹⁴ Going to college (b. d.)

¹⁵ Going to college (b. d.)

Da lažje sprejmete posebne potrebe, se morate o tem naučiti več:

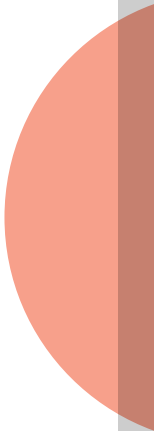
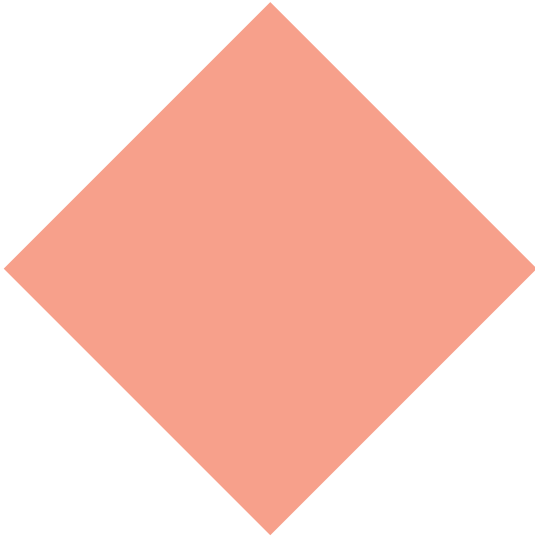
- posvetujte se s psihologom/specialnim pedagogom/socialnim delavcem – strokovnjaki bodo po potrebi lahko opravili tudi različne preizkuse in vam odgovorili na različna vprašanja;
- poiščite informacije na spletu, v knjigah;
- ugotovite, kakšen vpliv imajo posebne potrebe na vašo študijsko uspešnost;
- raziščite možnosti podpore, ki bi jo morda potrebovali;
- poiščite osebe, ki so kljub posebnim potrebam uspele (tako tuje slavne osebe, npr. Tom Cruise, Beethoven, Cher, Albert Einstein, kot tudi nekateri znani Slovenci, npr. Gojmir Lešnjak - Gojc).^{16, 17}

Ko boste bolje spoznali svoje posebne potrebe in jih sprejeli, boste o tem tudi lažje spregovorili.

16 Presbie idr. (2003)

17 Cantley idr. (2010)

3

Samozagovornišvo
študentov s posebnimi
potrebami

**Kako, komu in
kdaj razkriti svoje
posebne potrebe**

Če želite pri študiju uveljavljati prilagoditve študijskega procesa, morate o svojih posebnih potrebah tudi spregovoriti. Pri tem je dobro, da si znate odgovoriti na naslednja vprašanja.

3.1. KOMU naj povem, da imam posebne potrebe

Vsekakor je dobro, da svoje posebne potrebe razkrijete **profesorju predmeta**, pri katerem želite uveljavljati prilagoditve ali veste, da jih boste potrebovali. Tudi če so vaše posebne potrebe na zunaj prepoznavne in imate status študenta s posebnimi potrebami, je pomembno, da se, če ocenite, da vplivajo na vaše študijsko delo pri določenem predmetu, o tem pogovorite s profesorjem. Če boste potrebovali druge vire podpore in pomoči, je dobro, da svoje posebne potrebe razkrijete še **pooblaščenim osebam za študente s posebnimi potrebami, tutorju (učitelju ali študentu)** za študente s posebnimi potrebami. Seveda je razkritje popolnoma osebna odločitev. Premislite o prednostih in slabostih razkritja ter se pogovorite z ljudmi, ki so vam blizu. Premislite, ali bi glede na lastne posebne potrebe pri študiju potrebovali kakšne prilagoditve. V pomoč vam je lahko tudi seznam prilagoditev v prilogi Pravilnika. Premislite tudi o tem, kakšne prednosti bi vam prineslo, če razkrijete posebne potrebe.

Morebitne prednosti razkritja posebnih potreb:

- omogočene so vam prilagoditve študijskega procesa, da ste lahko učinkovitejši;
- manj stresa;
- ljudje bolje razumejo vas in vaše potrebe.^{18, 19}

18 National Collaborative on Workforce and Disability for Youth (2005)

19 Cantley idr. (2010)

3.2. KAJ naj povem pri razkritju posebnih potreb

- Osnovne informacije, za kakšno vrsto posebnih potreb gre;
- kako posebne potrebe vplivajo na vaše učenje;
- katere prilagoditve potrebujete – profesorju opišite, katere prilagoditve so do zdaj že delovale in se izkazale za učinkovite. Pomembno je, da pojasnite, zakaj potrebujete določeno prilagoditev, saj bo tako profesor lažje razumel vašo prošnjo po prilagoditvah. Na primer: „Pri študiju gradiva si pomagam z računalnikom (eBralec, povečava besedila ipd.), zato potrebujem čim več študijskega gradiva v elektronski obliki.“ „Koristi mi, da gradivo prejmem še pred izvedbo predavanj.“ „Če so izročki natisnjeni, mi večja pisava koristi (velikost 16).“;
- kako lahko posebne potrebe pozitivno vplivajo na vaš študij.

3.3. KDAJ naj razkrijem svoje posebne potrebe

- Pred vpisom na študij – ko iščete ključne informacije o študiju. Že pred vpisom lahko stopite v stik s pooblaščenimi osebami za študente s posebnimi potrebami in se pozanimate, ali boste lahko s svojimi posebnimi potrebami in prilagoditvami sploh uspešni pri želenem študiju in opravljanju študijskih obveznosti.
- Ob vpisu na študij v postopku pridobivanja statusa.
- Med študijskim letom.

Če boste posebne potrebe razkrili med študijskim letom, je treba najti primeren čas. Če prosite za prilagoditve dan pred izpitom, je to zelo stresno in včasih tudi težko izvedljivo. Do profesorja je najbolje pristopiti, ko začnete obiskovati njegov predmet. Čeprav imate status študenta s posebnimi potrebami in je profesor lahko seznanjen s prilagoditvami, do katerih ste upravičeni, je pomembno, da profesorja s tem osebno seznanite. Najbolje je, da ga s svojimi posebnimi potrebami seznanite že na začetku študijskega leta.

Če profesorju razkrijete svoje posebne potrebe, še nimate statusa študenta s posebnimi potrebami in odobrenih prilagoditev. Za to je potreben postopek pridobitve statusa študenta s posebnimi potrebami. Postopek je podrobno opisan v Pravilniku.

POMEMBNO!

3.4. Ali potrebujem kakšno dokumentacijo

Da! Rezultate testiranj/zdravniško spričevalo kot dokazilo, da imate posebne potrebe. Če dokazil nimate, jih morate pridobiti za pridobitev statusa in prilagoditev.^{20, 21} Več o tem, katero dokumentacijo potrebujete, je zapisano v Pravilniku, 12. člen (Pogoji za pridobitev statusa študenta s posebnimi potrebami).

Pomembno je govoriti o vsem, o disleksiji, motnji ADHD, dispraksiji, avtizmu ... Ljudje s posebnimi potrebami morajo biti razumljeni. Biti drugačen ne pomeni, da nismo normalni ali da smo slabi ljudje. Pomembno je, da o tem odprto govorimo, ozaveščamo, da bodo ljudje več vedeli o tem in bodo potem tudi bolj razumljivi do teh oseb in jim bodo v podporo. Nič ni boljšega kot nekdo, ki ti pove, da ceni, kako se trudiš, ali te pohvali za kakšno stvar ali pa samo razume tvoja nihanja razpoloženja. Vsega tega ne moreš doseči, ne da bi povedal za svoje potrebe. Zato ljudje, ne bojte se govoriti o sebi, svojih darovih, svoji drugačnosti, potrebah in čustvih. Zame je ADHD pravo darilo, brez njega ne bi bil to, kar sem, in ne predstavljam si več dneva brez ADHD."

– Viktor, študent z ADHD

20 Cantley idr. (2010)

21 National Collaborative on Workforce and Disability for Youth (2005)

4

Samozagovornišvo
študentov s posebnimi
potrebami

Kako komunicirati s profesorji

S profesorji največkrat komuniciram po elektronski pošti. Ker imam poseben status (študent s posebnimi potrebami zaradi dolgotrajne bolezni), s profesorji komuniciram kar pogosto. Poleg **elektronske pošte**, ki sem jo večinoma uporabljala v prvem letniku študija, zdaj vedno bolj iščem **osebni stik** in se pogovarjam na štiri oči. Ker so profesorji zelo razumljivi in večinoma dostopni, je tudi komunikacija lažja. Pa tudi sama sem postala pogumnejša in samozavestnejša. Osebni stik je vseeno bolj pristen, profesor te pozna in je pripravljen prisluhniti tvojim težavam."

– Staša, študentka z dolgotrajno boleznijo

Preden stopite v stik s profesorjem, se (če se vam zdi to potrebno) vnaprej pripravite, in sicer:

- razmislite, za katere prilagoditve je smiselno prositi;
- če imate težave z izražanjem, prej vadite in to, kar želite povedati profesorju, najprej povejte prijatelju;
- prosite nekoga za povratno informacijo glede priprave na pogovor s profesorjem o prilagoditvah in svoji utemeljitvi prilagoditev. Na podlagi povratne informacije prilagodite svojo prošnjo za profesorja.²²

4.1. Kako pristopiti do profesorja in prositi za prilagoditve

Zavedajte se, da so prilagoditve le način, ki vam omogoča, da enakovredno pridobivate in izkazujete svoje znanje. Ne vplivajo na to, **KAJ** se učite, ampak na to, **KAKO** se učite. Pomislite, kaj je do zdaj za vas najbolj delovalo. Če imate težave, se s profesorjem posvetujte o tem, katere prilagoditve bi vam najbolj ustrezale. Ustrezne prilagoditve so namreč odvisne od vaših močnih področij, potreb in tudi predmeta. Lahko preizkusite tudi več prilagoditev in se odločite, katera vam najbolj ustreza.²³ Seznam prilagoditev je objavljen tudi v

²² Cantley idr. (2010)

²³ Presbie idr. (2003)

Pravilniku, 13. člen (Prilagoditve okolja in pedagoškega dela na članicah), in v prilogah tega pravilnika.

V pogovoru s profesorjem uporabljajte **ASERTIVNO** komunikacijo, in ne AGRESIVNE.

Asertivna komunikacija pomeni:

- da se postavite za svoje pravice;
- da iskreno in na primeren način izrazite svoje misli, čustva in prepričanja;
- da pokažete spoštovanje do sogovornika;
- da sklepate kompromise.²⁴

S profesorjem se najprej **dogovorita za srečanje**. To lahko storite osebno ali po elektronski pošti. V pomoč za pogovor s profesorjem so vam lahko te točke:

- profesorja najprej pozdravite in se mu predstavite (povejte, kateri predmet obiskujete pri njem);
- profesorju predstavite svoje posebne potrebe in težave. Opišite, kako posebne potrebe vplivajo na vaše delo;
- predstavite, kaj naredite, da se prilagodite svojim težavam zaradi posebnih potreb;
- prosite za določene prilagoditve in pojasnite, zakaj so vam pomembne;
- prosite profesorja za njegovo mnenje in povratno informacijo;
- s profesorjem se glede na njegove povratne informacije dogovorita za prilagoditve, ki jih boste deležni;
- profesorju se ne glede na dogovor vedno zahvalite.²⁵

24 National Collaborative on Workforce and Disability for Youth (2005)

25 Cantley idr. (2010)

Pri komuniciranju:

- ohranjajte **očesni stik**;
- se **jasno** izražajte;
- ne skrenite s teme pogovora;
- bodite **strpni**;
- izberite **zaseben** in **zaupen prostor** ter si zagotovite **dovolj časa** za pogovor;
- ohranite **miren glas** in ne kričite;
- počakajte, da boste na vrsti, da spregovorite;
- bodite **spoštljivi**;
- **poslušajte**, sogovornika glejte v oči;
- **sprašujte**, saj sogovorniku s tem pokažete, da ste ga poslušali, hkrati pa takoj razjasnite nejasnosti;
- **sprejemajte kompromise**.

Pazite na ton glasu, obrazno mimiko in telesno govornico (sedite vzravnan, vzpostavljajte očesni stik s sogovornikom) in rabo besed ter bodite samozavestni!^{26, 27, 28}

POMEMBNO!

Komuniciramo besedno in nebesedno. Telesna govornica je pomemben del sporočanja, saj pove veliko več kot besede. Pazite na spodnje vidike komunikacije in kaj z njimi sporočate, skušajte se jim izogniti.

- Prekrižane roke = obramba.
- Roke v žepih = pomanjkanje samozavesti.
- Tresenje rok ali nog, prestopanje = živčnost.
- Dotikanje vratu/glave = dolgočasje.
- Sključenost = nepripravljenost/nesamozavest.²⁹

26 Cantley idr. (2010)

27 National Collaborative on Workforce and Disability for Youth (2005)

28 Wehmeyer idr. (2004)

29 Cantley idr. (2010)

5

Samozagovornišvo
študentov s posebnimi
potrebami

Kako krepiti samozagovornišvo

Spregovoriti o mojih potrebah se mi zdi zelo pomembno! Če sem tiho, nihče ne ve, kaj potrebujem. Vsak človek je edinstven in ima zato svoje potrebe. Če ljudje tvojih potreb ne poznajo, jih ne morejo upoštevati. Seveda pa se je pomembno prilagajati, saj tvoje potrebe vedno ne morejo biti zadovoljene."

– Staša, študentka z dolgotrajno boleznijo

Samozagovorništvo pomeni:

- učinkovito izražanje v svojem imenu,
- odločati se, kaj je najboljše zame, in za to tudi poskrbeti,
- postaviti se za svoje pravice.

Zahteva spretnosti učinkovitega izražanja in komunikacije ter poznavanje lastnih želj, ciljev, interesov, potreb in pravic ter pogajanje zanje. Je ena ključnih sestavin neodvisnosti, saj znate govoriti zase in sprejemati odločitve. Nasveti drugih odraslih so zaželeni, a vaša prihodnost je le vaša.

Samozagovorništvo je pomemben del **samoodločanja**, ki zajema vaša osebna prepričanja, vrednote in spretnosti, ki vas opolnomočijo za sprejemanje odločitev in prevzemanje nadzora nad svojim življenjem v povezavi z interesi, sposobnostmi in potrebami.^{30, 31, 32, 33, 34}

30 Presbie idr. (2003)

31 Cummings idr. (2000)

32 Cantley idr. (2010)

33 Youth Transition Workbook. Secondary Transition Workbook (b. d.)

34 Evers (2013)

Zakaj je samozagovorništvo pomembno?

- Pomaga vam razviti asertivne veščine in dobre komunikacijske sposobnosti.
- Nauči vas sprejemati odločitve, ki vplivajo na vaše življenje, da ste lahko bolj samostojni.
- Pomaga vam dvigniti samozavest o vaših sposobnostih.³⁵

Kdaj boste uporabili samozagovorništvo na fakulteti/akademiji?

- Kadar boste potrebovali dodatne prilagoditve;
- kadar naletite na oviro;
- kadar imate z določeno nalogo težave zaradi svojih posebnih potreb.³⁶

5.1. Kaj vse je pomembno, če želite biti dober samozagovornik

Za uspešno samozagovorništvo so potrebni izkušnje in čas. Ne obupajte! Pri krepitvi samozagovorniških veščin imejte v mislih naslednje:

- 1. Svoje posebne potrebe morate dobro poznati.** Znati jih morate opisati tudi drugim. Če tega ne zmorete, od drugih ne morete pričakovati, da bodo razumeli, zakaj je pomembno, da prejimate prilagoditve.
- 2. Dobro razmislite o svojih močnih in šibkih področjih.**
- 3. Uporabljajte in drugim pojasnite uporabo strategije in podporne tehnologije,** ki vam pomaga pri sodelovanju v študijskem procesu.

35 Cantley idr. (2010)

36 Cantley idr. (2010)

- 4.** Neprenehoma **raziskujte**, kaj/kdo vam lahko še pomaga pri študiju.
Če želite ljudem povedati, kaj želite, morate vedeti, kaj vse je mogoče. Kaj so vaše možnosti, kaj morate narediti, da dobite, kar si želite. Poznati morate prednosti in slabosti vsake odločitve ter biti morate sposobni sprejeti premišljeno odločitev.
- 5. Odločitve o sebi sprejemajte sami** – gre za vaše življenje in izobraževanje.
Zagotovo imate veliko ljudi, ki jih lahko prosite za nasvet – prijatelji, družina, profesorji. Zelo so pomembni tudi študijski kolegi, ki vam lahko nudijo pomoč, podporo ali nasvet. Vsak od njih ima pomembno vlogo, zato prisluhnite njihovim nasvetom, ampak vedite, da gre še vedno za vas – zadnjo besedo imate vi.
- 6.** Dobro poznajte svoje **pravice** in **dolžnosti** – prilagoditve so zato, da zagotovijo enakovredne možnosti v primerjavi s študenti brez posebnih potreb. Sprejmite dejstvo, da za uspeh potrebujete prilagoditve in ne nižanih pričakovanj.
- 7.** Uporabite vse **znanje** in **informacije**, da dosežete svoje cilje in zagovarjate sebe. Pogajajte se, a hkrati bodite pripravljeni pri dogovarjanju sklepati tudi kompromise.
- 8.** Stopite do **profesorjev**.
Z njimi se pogovorite o svoji težavi; naj vas ne bo strah, imeli boste lahko tako dobre kot slabe izkušnje. Ob slabih izkušnjah lahko tudi prosite za pomoč pooblaščen osebno za študente s posebnimi potrebami, tutorje učitelje za študente s posebnimi potrebami, tutorje študente.
- 9.** Razvijte **asertivno** komunikacijo in bodite pripravljeni sklepati kompromise.^{37, 38, 39}
- 10.** Razmišljajte o tem, kaj želite doseči v **prihodnosti**.⁴⁰

37 Cantley idr. (2010)

38 Presbie idr. (2003)

39 Youth Transition Workbook. Secondary Transition Workbook (b. d.)

40 Evers (2013)

Nekaterere druge veščine in znanje za krepitev samoodločanja pri študiju

Dejstvo je, da večina študentov s posebnimi potrebami svoj status smiselno uporablja, redki pa svojo pozornost od snovi študija in organizacije v preveliki meri preusmerijo k doseganju prilagoditev. Ti so navadno tudi nesamostojni in jim študij organizirajo starši. Precej študentov s posebnimi potrebami ima težave z **načrtovanjem** in **učinkovito organizacijo** spremljanja predavanj, **pripravo** na izpite in **razporejanjem** izpitov. Pravilnik in vloga za pridobitev statusa jih ne spodbujata v več načrtovanja, ampak se **omejita le na prilagoditve**. Tako se (glede na izkušnje) nekateri mogoče preveč ukvarjajo s prestavljanjem izpitnih rokov namesto z izdelavo zanje ustreznega koledarja opravljanja izpitov. Mogoče bi celoten sistem moral več investirati v sporočilo, da sta **načrtovanje in samostojnost bistvena elementa uspešnega študija**. Upoštevati je treba, da je samostojnost bistvena in vedno bolj pomembna lastnost recimo inženirjev v praksi – pomembnejša od posameznega inženirskega znanja. Tako je treba biti pri prilagoditvah **previden, da stranski učinek ne bo korak v manjšo samostojnost.**"

– koordinator za študente s posebnimi potrebami na eni od tehniških fakultet Univerze v Ljubljani

Največja razlika med srednjo šolo in fakulteto je ta, da se mi v srednji šoli ni bilo treba učiti (bil sem pri pouku, poslušal učitelja, si zapomnil stvari, potem pa le enkrat ali dvakrat prebral snov in dobil najboljšo oceno). **Na fakulteti pa ne gre tako, zahtevajo veliko več branja, učenja, delanja zapiskov in poslušanja**, skratka vsega, v čemer sem najslabši ... Ohraniti pozornost, **se organizirati**, delati zapiske in sedeti v predavalnici uro in pol ter poslušati profesorja in se **osredotočati le na eno stvar**. Prav tako je zelo velika razlika, da zdaj **živim sam** in sam skrbim za **hrano, perilo, čiščenje stanovanja, organizacijo stvari** (za vse, za kar so prej skrbeli moji starši)."

– Viktor, študent z ADHD

Poleg samozagovorniških veščin so za dobro samoodločanje pri študiju pomembne tudi nekatere druge veščine. V nadaljevanju je opisanih nekaj, ki so vam lahko v pomoč pri študiju in njegovi organizaciji.

6.1. Učinkovito upravljanje časa

Študijska leta od vas zahtevajo usklajevanje različnih obveznosti: študija in učenja, druženja s prijatelji in zabave, hobijev, obštudijskih dejavnosti ipd. Sami si morate razporediti čas tako, da boste imeli čas za vse, a je hkrati zelo pomembno, da v določenem obdobju (npr. med izpitnim obdobjem) veste, čemu nameniti več časa.

Za najučinkovitejše upravljanje časa morate imeti torej jasno postavljene prioritete. Ugotoviti morate, koliko časa vam vzameta priprava na obveznosti in učenje za izpite. Določite si časovnico za vsako obveznost in jo poskušajte upoštevati.⁴¹

V pomoč pri organiziranju časa vam je lahko tudi 5. poglavje v Tutorskem priročniku Univerze v Ljubljani (Izraba časa z vidika osebne učinkovitosti in vidika usmerjanja študentov, str. 34–40). V njem najdete nasvete, kako ugotoviti, za kaj porabljate svoj čas ter kakšne so vaše vrednote in potrebe, kako ločevati pomembna in nujna opravila, kako se izogibati manj pomembnim dejavnostim in kako načrtovati dejavnosti ter izkoristiti čas, če vam na urniku kaj odpade.

41 Presbie idr. (2003)

6.2. Sprejemanje odločitev

V življenju boste morali sprejeti vse več odločitev. Pomembno je, da jih poskušate sprejeti samostojno, seveda pa lahko vedno prosite koga za nasvet.

Odločitev je proces, ki pred sprejetjem zahteva veliko opravljenih korakov.⁴²

Pet korakov pri sprejemanju odločitve:

- 1. Glede česa** se morate odločiti? Ali je na primer smiselno izostati od predavanja zato, da greste s prijatelji na pijačo?
- 2. Kakšne** odločitve lahko sprejmete? Na primer: lahko izostanete od predavanja; profesorju se lahko opravičite, da imate obveznosti; prijateljem poveste, da ne morete na pijačo, ker imate predavanje, lahko pa greste na pijačo pozneje po koncu predavanja.
- 3. Ovrednotite** vsako odločitev – kaj so njene prednosti in slabosti.
- 4. Izberite** najboljšo možnost. Opišite, katera izbira je najboljša za vas.
- 5. Reflektirajte.** Ste izbrali najboljšo odločitev zase?⁴³

⁴² Wehmeyer idr. (2004)

⁴³ Evers (2013)

6.3. Postavljanje ciljev

Pri postavljanju ciljev pazite na naslednje:

- Cilji naj temeljijo na vaših **interesih** in **sposobnostih**.
- Postavite si takšen cilj, ki ga lahko **dosežete** in pri katerem imate **nadzor** nad doseganjem.
- Cilji naj bodo **merljivi** (jasno naj bo, kdaj ste jih dosegli).
- Določite **časovni okvir** cilja: začetek in predviden konec. Pazite – prekratek ali predolg časovni okvir je lahko nestvaren.⁴⁴
- Cilje dosegajte **korak za korakom**: pri dolgoročnih ciljih si vmes postavite kratkoročne, ki vas pripeljejo do dolgoročnega cilja (npr. dolgoročni cilj je, da spoznate nove prijatelje, kratkoročni pa, da se v naslednjem tednu usedete poleg nove osebe in se ji predstavite).⁴⁵

V življenju vsakega posameznika so izjemno pomembni cilji, ki si jih človek zastavi. Natančno postavljeni cilji, ki jih imamo vedno pred očmi, so prvi pogoj za naš uspeh. Če imaš postavljene cilje, lažje razporejaš svoj čas in načrtuješ, koliko truda bo treba vložiti, da boš cilj dosegel. Lažje se tudi odločiš, kaj je bolj in kaj manj pomembno. Dobro je, da si velike cilje razdeliš na več manjših, ki jih lahko hitreje dosežeš. Vsak dosežen vmesni cilj naj ti bo spodbuda za nadaljevanje poti. Postavljanje ciljev ni preprosto, a z vajo ter s pomočjo delovnih listov in učitelja ti bo gotovo uspelo. Mnogokrat se je že potrdilo, da ni tako zelo pomembno, kako velik je cilj, pomembnejše je, da ga imaš in da se trudiš za njegovo uresničitev. Z vsakim uresničenim ciljem namreč raste tvoje samozaupanje.⁴⁶

Če imaš cilj, boš našel tudi pot."
– Afriški pregovor

⁴⁴ Wehmeyer idr. (2004)

⁴⁵ Evers (2013)

⁴⁶ Mavrin idr. (2012)

Seznam korakov za pridobitev statusa študenta s posebnimi potrebami

Zdaj veste, kaj morate storiti, da si zagotovite morebitne potrebne prilagoditve študijskega procesa. Da pa česa ne pozabite, si lahko pomagate s spodnjim seznamom.

- Prebral sem Pravilnik in vem, kaj moram narediti.
- Če česa nisem razumel ali sem potreboval pomoč, sem poiskal informacije pri pooblaščenih osebah za študente s posebnimi potrebami ali pri tutorju za študente s posebnimi potrebami.
- Zagotovil sem si vso potrebno dokumentacijo za pridobitev statusa študenta s posebnimi potrebami.
- Vložil sem vlogo za pridobitev statusa študenta s posebnimi potrebami.
- Stopil sem v stik s profesorji.
- S profesorji sem se pogovoril o svojih posebnih potrebah in potrebnih prilagoditvah.⁴⁷

Dragi študenti! Ne bojte se spregovoriti ter zaupati vase in v svoje sposobnosti. Uživajte študentska leta, čim več se vključujte v obštudijske dejavnosti in naučite si razporediti čas. Poleg učenja in študijskih obveznosti si ne pozabite vzeti časa zase in za sprostitev. Ne obupajte ob prvi oviri. Ta vas bo le utrdila in spodbudila!"

– Staša, študentka z dolgotrajno boleznijo

⁴⁷ Eaton idr. (1998)

Uporabne spletne strani

Going to college

<http://going-to-college.org/>

Mavrin, D., Mesarič Leskovar, P., Tekavec, N., Marolt, H., Sobočan, M., Matos, A., ... Vesel, J. (2012). Mapa učnih dosežkov. Ljubljana: CPI, Center RS za poklicno izobraževanje. Pridobljeno s:

<https://cpi.si/aktualno/knjiznica/gradiva/mapa-ucnih-dosezkov-interaktivna/>

Stepping forward: A Self-Advocacy Guide for Middle and High School Students

[https://portal.ct.gov/-/media/SDE/Special-Education/Secondary-Transition/Stepping-Forward_A-Self-Advocacy-Guide-for-Middle-and-High-School-Students\(2016\).pdf?la=en](https://portal.ct.gov/-/media/SDE/Special-Education/Secondary-Transition/Stepping-Forward_A-Self-Advocacy-Guide-for-Middle-and-High-School-Students(2016).pdf?la=en)

Viri in literatura

Cantley, P., Little, K. in Martin, J. (2010). *ME! Lessons for Teaching Self-Awareness & Self-Advocacy*. University of Oklahoma: Zarrow Center for Learning Enrichment.
<http://www.ou.edu/content/dam/Education/zarrow/me/Me%20copyright/rev.Me%20all%20units%20combined.pdf>

Cummings, R., Maddux D., C. in Casey, J. (2000). Individualized transition planning for students with learning disabilities. *The Career Development Quarterly*, 49(1), 60–72.
DOI: 10.1002/j.2161-0045.2000.tb00751.x

Eaton, H. in Coull, L. (1998). Transitions to postsecondary learning. *Self - Advocacy Handbook for Students with Learning Disabilities and/or Attention Deficit Disorder*. Eaton Coull Learning Group, LTD.

Evers, T. (2013). *Opening Doors to Self-Determination Skills*. Wisconsin Department of Public Instruction.
<https://dpi.wi.gov/sites/default/files/imce/sped/pdf/tranopndrs-self-determination.pdf>

Mavrin, D., Mesarič L., P., Tekavec, N., Marolt, H., Sobočan, M., Matos, A., Nose P., Š., Škapin, D., Čop, J., Zupanc, B., Kunčič, B., Lončarič, V., Obradovič, S., Patafta, T., Leban, I., Marinč, J. in Vesel, J. (2012). *Mapa učnih dosežkov*. CPI, Center RS za poklicno izobraževanje.
http://old.cpi.si/files/cpi/userfiles/Publikacije/MUD2012/MUD_MapuUcnihDosezkov_za%20tisk.pdf

National Collaborative on Workforce and Disability for Youth. (2005). *The 411 on Disability Disclosure Workbook*. Institute for Educational Leadership.
http://www.ncwd-youth.info/wp-content/uploads/2016/10/411_Disability_Disclosure_complete.pdf

Presbie, M., D. in Halliday, K. (2003). *Stepping Forward: A Self-Advocacy Guide for Middle and High School Students*. Connecticut Parent Advocacy Center.
https://portal.ct.gov/-/media/SDE/Special-Education/SteppingForward_Self_Advocacy_Guide_for_Middle_and_High_School_Students.pdf

Univerza v Ljubljani (2018). *Pravilnik o študentih s posebnim statusom na Univerzi v Ljubljani*.
https://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/organizacija_pravilniki_in_porocila/predpisi_statut_ul_in_pravilniki/2014101712292151/

Univerza v Ljubljani (b. d.). *Tutorstvo*.
https://www.uni-lj.si/studij/osnovne_informacije/tutorstvo/

Univerza v Ljubljani (b. d.). *Pridobitev posebnega statusa*.
<https://www.uni-lj.si/studij/studenti-s-posebnim-statusom/pridobitev-posebnega-statusa-studenta/>

Univerza v Ljubljani (b. d.). *Kontaktne osebe na članicah UL*.
<https://www.uni-lj.si/studij/studenti-s-posebnim-statusom/pooblascene-osebe/>

Virginia Commonwealth University (b. d.). *Going to college*.

<http://going-to-college.org/myplace/>

Wehmeyer, M., Lawrence, M., Garner, N., Soukup, J. in Palmer, S. (2004).

Whose Future Is It Anyway? Beach Center od Disability.

<http://www.ou.edu/education/centers-and-partnerships/zarrow/transition-education-materials/whos-future-is-it-anyway>

Youth Transition Workbook. Secondary Transition Workbook. (b. d.).

Rhode Island Transition Council.

<https://health.ri.gov/forms/worksheets/YouthTransitionWorkbook.pdf>